

Бахтіярова Халідахон

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри філософії та педагогіки
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

bakhty@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКА ОСНОВА ОСВІТНЬОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглянуто філософський базис для самореалізації особистості в освітньому процесі в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: вища освіта, індивідуальна освітня траєкторія, війна, воєнний стан.

Annotation. The article examines the philosophical basis for the self-realization of the individual in the educational process under martial law in Ukraine.

Key words: higher education, individual educational trajectory, war, martial law.

Вступ. Масовий характер вищої освіти та прагнення підвищення якості надання освітніх послуг призвели до ефекту студентоцентрованого підходу в навчанні – це освітня парадигма, де здобувач освіти є центральною фігурою, що передбачає перехід від «навчання» до «навчання» з акцентом на розвиток особистості, її індивідуальних потреб, інтересів та здібностей, надаючи свободу вибору освітніх траєкторій і заохочуючи відповідальність за власний процес самовизначення особистості, набуття повноцінної самосвідомості та самостійності у житті. У цьому сенсі вища школа має стати інститутом самореалізації молоді, в якому кожна молода людина зможе побудувати свій професійний, соціальний, культурний образ, спроектувати своє майбутнє.

Самореалізація завжди усвідомлена людиною, «спланована»: вона сприймається як перехід можливості в дійсність, як процес, у якому людина забезпечує свій розвиток, причому розвиток не як спонтанне виникнення новоутворень, але як самотворення чи самостановлення.

У філософії та психології «самореалізація» – це усвідомлена реалізація особистісного потенціалу «для себе» або «для інших». У педагогіці вивчення поняття «самореалізація» пов'язане з умовами, які слід створити в освітньому середовищі для реалізації особистісного потенціалу здобувачів на певному етапі освіти або у тому чи іншому вигляді освітньої діяльності.

Філософія та педагогіка, будучи нерозривно пов'язаними, впливають на розвиток особистості здобувача, формуючи його світогляд, цінності та навички через постановку цілей освіти (філософія) та вибір методів їх досягнення (педагогіка), що допомагає здобувачу стати цілісною особистістю, здатною до самопізнання, критичного мислення та адаптації.

Якщо філософія ставить питання «навіщо» вчитися, то педагогіка дає розгорнуту відповідь «як», і разом вони впливають на мотивацію, етику та інтелектуальний розвиток здобувача освіти.

Між філософією та педагогікою існують давні зв'язки, більше того, перші педагогічні думки та теорії зароджувалися саме в руслі філософських концепцій – досить згадати античну історію, середні віки чи епоху Відродження та Нового часу. Особливо загострюється розуміння значення взаємозв'язку цих наук у карколомні періоди розвитку людства. Ми в Україні наразі й переживаємо такі страшні, жахливі події.

Мета статті – розкрити ті філософські засади, які є основою для освітньої самореалізації вітчизняних здобувачів освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що вітчизняна студентська молодь перебуває у процесі професійного та особистого розвитку. На цьому непростому шляху зустрічаються численні виклики. Останні пов'язані з соціально-економічною нестабільністю, навчально-інформаційним

навантаженням, психологічним виснаженням в умовах воєнного стану в Україні. У таких життєвих обставинах студентству ще треба правильно вибрати власний шлях в освіті, побудувати індивідуальну освітню траєкторію (далі – ІОТ).

У листі МОН України від 29.03.2022 №1-373/22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» повідомляється, що одним із важливих пріоритетів в діяльності закладів освіти є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від російської воєнної агресії [1]. У цьому документі наголошується на створенні необхідної комплексної підтримки студентства, всіх учасників освітнього процесу для підвищення рівня резильєнтності та з метою збереження їхнього фізичного, психічного, психологічного здоров'я.

Українська вища школа послідовно рухається до європейського простору та прагне відповідати основним передовим трендам освіти. На жаль, сьогодні Україна переживає важкі часи та складні виклики, пов'язані з агресивними діями РФ на території суверенної України. Однак, навіть під час війни в країні діють спеціальні навчальні ініціативи, які дозволяють продовжувати навчальний процес за державними стандартами та освітніми програмами. Усе це створює необхідність зміни парадигми сучасної освіти, можливість формування ІОТ згідно з нормативно-правовою базою системи освіти. У цьому складному процесі універсальність філософських категорій дозволяє подолати фрагментарність наукового знання, зробити його зразковим та осмисленим для сприйняття здобувача/чки освіти.

Для особистості, що перебуває на початковому етапі професійного становлення, поняттєво-категорійний апарат філософії створює можливість розмірковування над «смісловиттєвими» проблемами і сприяє рефлексивному визначенню життєвих орієнтирів.

Низка сучасних дослідників освіти у своїх статтях наголошують на стратегічній місії філософії освіти в сучасній культурі та цивілізації [2; 3].

Осмислення майбутнього освіти з позицій філософії освіти представлено також у працях інших авторів освітянської спільноти [4; 5].

Пріоритетними напрямками розвитку освіти в Україні в умовах воєнної агресії рф стає професійна підготовка здобувачів/чок освіти на основі формування індивідуальної освітньої траєкторії (далі – ІОТ) з можливістю отримання додаткових кваліфікацій. Значущість ІОТ обумовлена соціокультурними, економічними та політичними чинниками сучасного стану України, а необхідність ІОТ закріплена в нормативних документах, що затверджують стандарти вищої освіти і визначають напрями інтеграції до європейського освітнього простору. Такі тенденції мають законодавче обґрунтування, що позначено в змісті чинних Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу» 2024 р. та інших нормативних документах [6 - 9]. Передбачається, що формування ІОТ у майбутніх фахівців буде відбуватися у відповідності до сучасних професійних викликів та запитів.

На нашу думку, до сучасних професійних викликів і запитів у процесі отримання вищої освіти можна віднести:

- реалізація вміння свідомо ставитися до виконання завдань;
- прояв ініціативи при виконанні професійних задач;
- вміння самостійно навчатися, підвищуючи власну професійну підготовку;
- готовність працювати в команді, виконуючи різні ролі;
- вміння «вбудовуватись» у діяльність командних проєктів тощо.

Відтак, заклад вищої освіти, що прагне готувати конкурентоспроможних фахівців, повинен орієнтуватися не на шаблонний підхід, а на інноваційні освітні технології та методи. Зрозуміло, що при цьому здобувач/-чка освіти діє як суб'єкт освітнього процесу, свідомо обирає, будує власне майбутнє, свій фаховий та життєвий шлях.

Процес пошуку сучасних моделей формування майбутніх фахівців та особливостей підготовки фахівців нової формації утворює широке дискусійне поле. Значне місце в цих дискусіях присвячене питанню проектування індивідуальної освітньої траєкторії. Останнє знайшло відображення в працях відомих дослідників. Про це писали такі науковці: С. Алексєєва, М. Артющина, Х. Бахтіярова, Н. Кулалаєва, І. Каньковський, Т. Коростіянець, І. Краснощок [10 - 14] та інші. У цих наукових розвідках подаються визначення, які уточнюють характеристику, форми та зміст основних компонентів ІОТ. Питанням забезпечення індивідуального підходу в освітньому процесі студентства, а також особливостям розвитку особистості в системі цього підходу присвячено наукові доробки низки авторів, а саме: С. Шаров, Т. Шарова, Г. Шевчук [15; 16] та інші. Роль індивідуальних освітніх траєкторій у забезпеченні якості вищої освіти досліджували Л. Немець, К. Сегіда, М. Логвинова [17]. Міжнародний досвід навчання студентів із використанням індивідуальних освітніх траєкторій вивчали Н. Гусєва, О. Суптелю [18] та інші. Однак, не зважаючи на численні дослідження особливостей проектування та реалізації ІОТ в освітньому процесі, поза увагою науковців залишається проблема проектування змісту ІОТ для здобувачів професійної освіти, зокрема майбутніх педагогів професійного навчання.

Війна посилила та розширила виклики, які вже постали перед освітою через епідемію COVID-19. Для вітчизняної системи освіти ці карколомні випробування стали ще й своєрідним каталізатором змін, які давно назріли. Передусім ідеться про те, що збільшилася кількість запитів молоді на подовження навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями.

Війна змінила плани переважної більшості українських освітян та українського студентства. Звісно, зміни торкнулися й освітнього процесу в цілому, що вимагає значного коригування в його плануванні, організації, мотивації (стимуляції) та контролю. У цих умовах зросла необхідність пошуку інноваційних підходів до підготовки здобувачів/-чок освіти.

В умовах сучасної війни інновації в освітньому процесі вимагають: створювати переважно інтегровані курси, які мають практичний характер; формувати новий зміст навчальних дисциплін; адаптувати освітні програми до сучасних викликів, підсилювати контент професійно-орієнтованих навчальних предметів; працювати над створенням та запровадженням модульних багатоваріативних курсів; зміцнювати зворотній зв'язок у системі on-line тощо.

Необхідність таких змін загострюється: по-перше, воєнним станом, в якому перебуває Україна; по-друге, використанням у ЗВО традиційних методів та форм навчання. Останні недостатньо вирішують проблему особистісного розвитку та підвищення якості навчання, оскільки в більшості випадків такі неінноваційні методи та форми навчання зорієнтовані на минулий досвід. У той час, коли сучасна педагогіка напрацювала значний досвід вирішення особистісних потреб, мотивів, прагнень здобувачів/-чок освіти.

Висновки. У сучасних умовах в Україні актуалізується потреба в осмисленні відповідної парадигми освіти, яка б відповідала провідним цивілізаційним викликам, забезпечувала не лише резильєнтність, але й створювала можливості розвивати саму дійсність у відповідності до гуманітарних стандартів розвитку людини у XXI столітті. У цьому ракурсі філософія несе потенціал, що представляє особливу цінність для освіти: гуманістичний світогляд, свідоме цілепокладання, проблемний характер розмірковування, припущення поліваріантних відповідей, рефлексивне ставлення до інструментів пізнання, вимога логічності, системності, критичності мислення.

Наразі триває робота з пошуків інноваційних технологій, надання студентству можливостей отримувати якісну освіту, створення психолого-педагогічних умов навчання та реалізації індивідуальних освітніх запитів. Однією з таких можливостей виявилася формування індивідуальної освітньої траєкторії – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача/чки освіти. У сучасних умовах розвитку ЗВО індивідуальна освітня траєкторія стає провідною потребою серед студентства. Розроблення

індивідуальних освітніх траєкторій в Україні закріплено на законодавчому рівні, зокрема, в Законі України «Про освіту» 2017 р. та в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу» 2024 р.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: лист МОН України від 29 березня 2022. №1-373/22 (2022). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/693/a59/661693a59cc36945562318.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).
2. Берегова, Г. (2017). Філософія освіти: основні методологічні вектори формування світогляду людини майбутнього у вищій школі. *Future human image*, 8, 14–29.
3. Boichenko, M. (2021). Calling of education: challenges and achievements of independence. *Philosophy of Education*, 27 (1), 24–41. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1-2>
4. Клепко, С. (2023). Контрверзи української царини філософії освіти. *Філософія освіти*, 29 (1), 153–179. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-9>
5. Бойченко, М. І. (2025). Філософія освіти в Україні: новий етап становлення. У *Філософія в сучасному світі : матеріали 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф.*, 21-23 листопада 2025 р. С. 3–4. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/97533> (дата звернення: 19.02.2026).
6. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII (з останніми змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4695-IX від 03.12.2025](#)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 19.02.2026).
7. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (з останніми змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4702-IX від](#)

03.12.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу: Закон України від 23 квітня 2024 р. № 3642-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

9. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта / Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»: Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 21.11.2019 р. № 1460. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).

10. Алексеева, С. (2021) Індивідуальна освітня траєкторія: від побудови – до реалізації. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*, 17, 74–82. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730035> (дата звернення: 19.02.2026).

11. Кулалаєва, Н., Бахтіярова, Х., & Артюшина, М. (2023). Методика формування індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх бакалаврів з професійної освіти. *Професійна педагогіка*, 1 (26), 74–83. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.26.74-83>

12. Каньковський, І. Є. (2013). Індивідуальні освітні траєкторії як необхідність сучасного процесу професійної підготовки фахівця. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, 4, 62–65.

13. Бахтіярова, Х. Ш. (2022). Індивідуальна освітня траєкторія – реалізація особистісного потенціалу майбутнього педагога професійного навчання. У *Особистість у просторі проблем XXI століття: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (05 квітня 2022 р., м. Київ). С. 9–12. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/23085> (дата звернення: 19.02.2026).

14. Коростіянець, Т. (2019). До постановки проблеми індивідуальних освітніх траєкторій студентів у вищій школі. *Інноваційна педагогіка*, 19 (2), 9–12.

15. Шаров, С., & Шарова, Т. (2017). Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 2 (19), 149–154.

16. Шевчук, Г. (2021). Індивідуальна освітня траєкторія студента: суть і ключові аспекти організації. *Педагогічні науки*, 95, 56–61. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2021-95-8>.

17. Нємець, Л. М., Сегіда, К. Ю., & Логвинова, М. О. (2020). Індивідуальні освітні траєкторії: роль у забезпеченні якості вищої освіти. *Проблеми сучасної освіти*, 10, 51–60. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/16108> (дата звернення: 19.02.2026).

18. Нємець, Л. М., Гусєва, Н. В., & Суптелo, О. С. (2019). Міжнародний досвід використання індивідуальних освітніх траєкторій у підготовці студентів у галузі суспільної географії. *Проблеми сучасної освіти*, 10, 43–50. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/16048> (дата звернення: 19.02.2026).